

Sumar

Lucrarea *O lectură ideologică a realismului românesc din secolul al XX-lea*. Liviu Rebreanu, Marin Preda, Petru Dumitriu își dorește o revizuire a interpretărilor canonice și didactice a unor texte clasice din istoria literaturii române. Principala țintă a fost urmărirea evoluției perspectivei realiste cu elementele sale definatorii de-a lungul a două etape de „modernitate”, cea liberală și cea comunistă.

Înțelegem realismul în termenii descriși de Georg Lukács, preluați și duși mai departe de Lucien Goldmann, Franco Moretti sau Frederic Jameson, gen epic consolidat în sistemul capitalist, formă artistică de înregistrare critică a tensiunilor de clasă, a luptelor ideologice, a evoluției păturilor populare. Nu excludem în niciun caz viziunea lui Eric Auerbach asupra realismului, însă lectura realismului făcută de Lukács e singura recunoscută la nivel global academic care să fi luat în considerație și evoluțiile paralele produse de schimbări istorice majore precum Revoluția Rusă sau instalarea comunismului în tot blocul central și est-european după terminarea celui de-al doilea Război Mondial. De asemenea, propunem și o „normalizare” a viziunii asupra realismului socialist, judecat sumar ca un eșec „ideologic-literar”, dar căruia îi putem asocia fără probleme capodopere precum *Cronică de familie* sau *Moromeții*. În loc de realism socialist putem să vorbim de realism pur și simplu, realism care a suferit mutațiile impuse de un alt tip de modernitate, cea demarată de regimul politic est-european de după război.

Realismul burghez consolidat în secolul XIX în vestul Europei suferă modificări, în sensul propus de Franco Moretti după model evoluționist, pe măsură ce ne deplasăm spre est, punctul de vedere se modifică în același timp cu modificarea statutului observatorului. În cazul lui Liviu Rebreanu, într-un roman precum *Ion*, perspectiva este cea a micii-burghezii transilvănene dintr-un imperiu aflat la crepuscul. De ce e important să insistăm asupra acestei perspective: pentru că doar așa putem înțelege maniera în care este construită imaginea și vocea țăranului, dar și pentru că doar așa putem înțelege complexitatea construcției „vocii obiective” în ansamblu. Schimbările politice majore de după 1945 aduc modificări majore în convenția romanescă realistă. Criticile anticomuniste grăbite tranșează problema împărțind operele unor Petru Dumitriu sau Marin Preda în „compromise” și „necompromise”. Ne propunem să urmărim schimbarea convențiilor realiste determinate de schimbările sociale și politice. Și, mai ales, încercăm să circumscriem noile perspective realiste, intrarea în scena istorică și socială a vocii „deposedaților”, vocile țăranilor și muncitorilor, în noul roman susținut de regimurile populare postbelice. Așadar, realismul e văzut în evoluția lui istorică, și cu modificările aduse de dispersia lui în sistemul global, ca tensiune de clasă, perspectivă dublată de elemente de naratologie și de teorie critică.

Miza lucrării este de a clătina hegemonia – instaurate în ultimele 5 decenii – interpretării exclusiv estetizante a acestor autori atât de importanți prin urmărirea atentă a modului în care aceștia au codificat și înregistrat etape diverse ale modernității românești, modul în care au cartografiat social acest spațiu. Lectura în termeni strict estetici nu este doar o versiune printre altele, este o metodă deja nocivă prin care sunt distruse elemente

novatoare vitale din opera celor trei: construirea unui punct de vedere obiectiv de pe poziții mic-burgheze la Rebreanu, inovarea unor naratori țărani, proletari, comunist-activiști sau intelectuali sceptici la Preda și apropierea vocii burgheze din realismul clasic în numele unei voci proletar-intelectuale moraliste, la Petru Dumitriu. Sunt trei „realisme” atât de diferite tocmai pentru că sunt intim legate de retoricile de clasă care le-au produs.

Metoda de analiză diferă și ea în funcție de autor, de perioada istorică analizată, de maniera în care a fost concepută opera. Capitolul despre Liviu Rebreanu cuprinde metode „încrucșate” prin care dorim să surprindem crearea convenției obiective realiste și evoluția naratorului mic-burghez, de la cel bătuit de marginalitate în interiorul unui imperiu, la mic-burghezul precar din Principate sau din România de după Unirea de la 1 decembrie 1918. Detalii biografice, detalii din jurnale, mărturii, scrisori ajută la configurarea unui Rebreanu extrem de conștient de modificările tehnice aduse metodelor realiste din tot felul de rațiuni: comerciale, ideologice, oportunist politice chiar. Așadar, capitolul despre Rebreanu are pe alocuri o alură monografică, anumite pasaje sunt de speculație teoretică, inferențe sociologizante etc. Capitolele despre Marin Preda și Petru Dumitriu sunt mult mai centrate pe evoluția ideologică a autorilor, pentru că negocierea lor cu sistemul comunist este și cea care schimbă convențiile realiste, perspectiva din care e înregistrată realitatea. În cazul lui Preda, este foarte importantă contradicția între observația critică a unei societăți comuniste în ascensiune, critic optimistă în primă fază, ajungând până la etapa „dezamăgirii” din ultima perioadă de creație. Pare că avem un paradox aici: Preda chiar oferă platforma, matricea din care se va dezvolta critica anticomunistă în romane precum *Cel mai iubit dintre pământeni*, fiind în același timp un actant comunist dedicat, pe care îl putem observa în publicistică. Moștenirea sa anticomunistă este în bună măsură un construct al admiratorilor săi și, din punct de vedere teoretic și ideologic, al curentului șaizecist estetizant. În schimb, la Dumitriu, un alt paradox ideologic se construiește în timp: în numai două decenii produce o importantă operă și comunistă, și anticomunistă, însă cele două sunt legate de fire invizibile care oferă de fapt explicații și motivații subtile, adânci, ale abuzurilor anilor '50. Acesta este și motivul pentru care cele două capitole despre Preda și Dumitriu urmăresc decodare ideologică, înțelegerea manierei de creație împreună cu prieteni ideologi (Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu) și confruntări cu instituția cenzurii. În plus, sunt construite și după un fir polemic îndreptat împotriva reduccionismului anticomunist, unele directivele ideologice, progresismul viziunii asupra personajului feminin de exemplu, impunând în unele texte noi personaje extrem de interesante, unice până atunci în istoria literaturii noastre.

În *Anexe* am adăugat trei studii de caz care completează încercarea de analiză critică din corpul lucrării: o lectură a capitolelor dedicate acestor autori în manualele școlare; o scurtă trecere în revistă a celor mai importante ecranizări și deformările ideologice aferente; și o analiză după aceleași metode ca în capitolele despre Preda și Dumitriu, într-o formulă concentrată, a dimensiunilor realist-socialiste, dar și a alunecărilor manieriste din opera lui Eugen Barbu.

Din rațiuni de fluentă a demonstrației am preferat să micșorez spațiul dedicat citatelor din operele literare, multe dintre ele extrem de cunoscute de cititorul specialist, dar și de marele public. Acolo unde textele sunt mai puțin cunoscute, am mărit spațiul dedicat citării operelor. Am redus bibliografia critică și operele studiate la punctele de interes ale lucrării, am selectat mai ales critici și teoreticieni care sunt preocupați de intersecția dintre teorie literară și critică ideologică, dintre sociologie și interpretare literară, intenția lucrării nefiind de acoperire exhaustivă a corpusului critic asociat cu acești autori.

Translația vest-est a realismului ca gen literar, de la perspectiva clasică burgheză a realismului de secol XIX, înspre o perspectivă mic-burgheză de la semi-periferia sistemului-lume capitalist, aici este miza capitolului despre Liviu Rebreanu. Apoi, mutarea de perspectivă generată de reflectoarele îndreptate asupra maselor, de țărani și de muncitori, după 1948, aici se află miza analizelor din opera unor autori precum Marin Preda, Petru Dumitriu sau Eugen Barbu. Teza aduce, sperăm, noutăți în interpretarea unor autori canonici; mai mult, ar trebui să pună într-o lumină nouă contribuțiile, într-un sistem mondial al literaturii, în ceea ce privește mutațiile genului realist generate de un câmp literar construit într-o societate comunistă.